

Голоско Трина,

студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (групи УМЛб 1-22 40з.), спеціальності 035 «Філологія» Факультету української філології, культури і мистецтв Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник:

С.О. Євтушенко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

УДК 811.161.2'373.611

АВТОДОКУМЕНТАЛЬНІ ФОРМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК ЕСЕЇВ ТАРАСА ПРОХАСЬКО «ОДНОЇ І ТОЇ САМОЇ», «БО Є ТАК», «ТАК, АЛЕ...»)

У статті розглянуто особливості автодокументального письма у збірках есеїв Тараса Прохаська «Одної і тої самої», «Бо є так», «Так, але...». Досліджено структуру текстів, мовні та композиційні прийоми, використання феноло-

гії та дрібних деталей повсякденності як способів фіксації миттєвих переживань автора. Окремо проаналізовано роль відкритої інтонації та фрагментарності в побудові тексту, що сприяє формуванню ефекту «тут і тепер» та інтерактивного сприйняття читачем. Результати аналізу демонструють, що автодокументальні тексти Прохаська виконують не лише художню, а й документальну функцію, відтворюючи повсякденність і внутрішній світ автора.

Ключові слова: автодокументальне письмо; есе; щоденниковий запис; Тарас Прохасько; сучасна українська література.

Постановка проблеми. Питання автодокументального письма в сучасній українській літературі є актуальним для дослідження, оскільки поєднує художню та документальну функції тексту. Фіксація миттєвих переживань та дрібних деталей повсякденного життя дозволяє простежити специфіку авторського сприйняття світу та формує унікальний літературний досвід. Тексти Тараса Прохаська, завдяки своїй фенологічності та відкритій інтонації, становлять цінний матеріал для аналізу сучасної української есеїстики та розвитку жанру автодокументального письма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою статті стали праці таких дослідників, як Н. Іванова, Е. Рибіцька, Т. Шевченко. Вони розглядали есеїстику сучасної української літератури, зокрема феномен автодокументального письма, його жанрові межі та прийоми фіксації особистого досвіду. Дослідження Тараса Прохаська як автора автодокументальної прози здійснювала Т. Єщенко. Вона акцентувала на значенні дрібних деталей повсякденності, сезонних змін та відкритої інтонації для створення ефекту присутності та інтерактивного сприйняття читачем. Також важливими для аналізу стали дослідження М. Вегаш та О. Кузьми, де висвітлюються прийоми використання фенології та деталізації як основних елементів автодокументального письма.

Мета статті – дослідити поетику автодокументальних текстів Тараса Прохаська, визначити основні прийоми фіксації особистого досвіду та їх вплив на сприйняття читачем, а також оцінити функціонування дрібних деталей і фенології в побудові тексту.

Виклад результатів дослідження. Автодокументальне письмо, як літературний жанр, поєднує особисту розповідь із документальною фіксацією досвіду. Його можна широко визначити як форму письма, в якій автор документує влас-

ний досвід, спостереження та роздуми, зберігаючи елементи літературної художності. На відміну від суто художніх текстів, автодокументальні твори прагнуть зберегти безпосередність життєвого досвіду, часто надаючи уявлення як про зовнішній світ, так і про внутрішнє життя письменника. Ця подвійна функція – документування реальності та вираження суб'єктивного сприйняття – є визначальною рисою жанру (Іванова, 2007:16).

Основна функція автодокументалістичного письма полягає в його здатності фіксувати «тут і зараз» життя автора. Фіксуючи особистий досвід та повсякденні події, автор встановлює часову та просторову безпосередність, дозволяючи читачам переживати моменти так, ніби вони присутні поруч із письменником. Ця особливість відрізняє автодокументальні тексти від звичайних мемуарів чи автобіографій, оскільки акцент робиться не на ретроспективній інтерпретації, а на документуванні подій, думок та емоцій у реальному часі.

Ще одним важливим аспектом автодокументального письма є його стилістична гнучкість. Хоча тексти зберігають фактичну або спостережливу точність, вони також використовують такі літературні прийоми, як яскраві образи, наративні фрагменти, повторення та асоціативні зв'язки, щоб посилити залученість читача. За допомогою цих прийомів автор балансує документальну та художню функції тексту, створюючи твір, який одночасно є інформативним та естетично резонансним. Наприклад, короткі текстові фрагменти або записи, схожі на щоденник, часто підкреслюють безпосередність, тоді як рефлексивні уривки забезпечують інтерпретаційну глибину (Шевченко, 2019: 172–173).

У сучасній українській літературі автодокументальне письмо посідає важливе місце як метод дослідження як особистого, так і колективного досвіду. Такі автори, як Тарас Прохасько, використовували цей жанр для висловлення індивідуальних думок, одночасно розміщуючи їх у ширшому культурному та історичному контексті. Цей жанр дозволяє письменникам бути посередниками між особистою пам'яттю, соціальною реальністю та літературним вираженням, тим самим сприяючи збереженню культурної ідентичності та збагаченню літературного дискурсу.

Тексти Прохаська будуються фрагментарно, що підкреслює документальний характер його письма. Кожний уривок, навіть якщо здається автономним, відображає певну мікрореальність або спостереження автора. Наприклад, у тексті «Одної і тої самої» образ «бесагів» постає як метафора країни та людського життя, де всі речі зібрані, перемішані й водночас підкреслюють хаотичність буття:

«Бесаги якогось вічного блукальця, втікача, мандрованого, який все своє носить зі собою, а по дорозі вибирує ще й те, що трапиться...» (Прохасько, 2013: 5). Такі уривки демонструють, що текст не підпорядкований хронологічній або причинно-наслідковій логіці, а радше слідує асоціативним переходам думки, від одного образу до іншого. Асоціативність проявляється як у розвитку теми, так і в мовних образах: автор поєднує буденні предмети, спостереження за природою, особисті спогади та філософські роздуми, створюючи ефект «потoku свідомості».

Крім того, Прохасько використовує прості, часто короткі речення, що чергуються з довгими, ритмічно насиченими конструкціями. Повтори та інтонаційні маркери підкреслюють акцент на певних подіях чи думках, а звернення до читача створює ефект безпосереднього діалогу: *«Можна захвати руку і намагатися намацати. Можна витягнути те, що потрапило у руку. Врешті виявиться, що без чогось такого можна обійтись.»* (Прохасько, 2013: 6). Такі мовні прийоми дозволяють передати інтенсивність внутрішнього монологу та органічно поєднувати документальний аспект із художнім.

У текстах Прохаська заголовки, підзаголовки та абзаци виконують важливу роль у створенні ефекту документальності. Вони розділяють матеріал на логічні сегменти, водночас підкреслюючи автономність кожного фрагмента. Наприклад, щоденникові записи позначені датами, що надає тексту хронологічної опори, хоча основна структура залишається асоціативною: *«18.11. За визначенням справжньому традиційному європейському містові необхідні два елементи...»;* *«19.11. Хто побачив зиму, весну, літо й осінь, той не побачить вже нічого радикально нового»* (Прохасько, 2022: 1). Таке маркування не тільки орієнтує читача в часі, а й підкреслює документальний характер тексту, де кожна дата – це самостійний спостережний фрагмент.

Однією з характерних особливостей автодокументальних текстів Тараса Прохаська є увага до дрібних, буденних деталей, які на перший погляд можуть здатися незначними, але саме вони створюють відчуття реального життя та «ефект присутності» читача у тексті.

Прохасько ретельно відтворює повсякденність, звертаючи увагу на дрібні предмети, дії та ситуації, що оточують героя чи автора. Так, у фрагменті «Одної і тої самої» автор описує наповненість бесагів, які символізують хаотичність життя: *«Там є все. Трохи їжі, інструменти, теплі шмати, знайдений непотріб, який колись міг би пригодитися, якби... родинні реліквії і образки різних святих, щось на продаж, недоторканий запас тютюну і сухарів...»* (Прохасько, 2013: 5). Через де-

тальне перерахування предметів читач сприймає текст як живу сцену з повсякденного життя, де важливі не лише самі речі, а й спосіб їх організації, взаємодія з ними та відчуття героя.

Дрібні деталі виконують не лише естетичну функцію, але й створюють ілюзію присутності. Читач буквально «поринає» у сцену, відчуваючи щоденні турботи і радості персонажів. Наприклад, опис ранкового побуту старих людей у текстах Прохаська: *«Вони вставали тоді, коли хотіли. Розпалювали в печі дровами, принесеними до хати звечора. Вітрили постіль на сонячному ґанку. Відривали вчорашню картку календаря. Накручували годинник...»* (Прохасько, 2019: 6). Кожен рух, дія або звичайна робота у тексті набувають значення і допомагають відтворити «тут і тепер» життя героя. Цей підхід дозволяє автору передати не лише фізичні дії, а й психологічний стан, настрій та ритм життя.

Завдяки дрібним деталям та точному відтворенні повсякденності читачу легше співпереживати героям, розуміти їхні потреби, радості та труднощі. Так, повсякденні ситуації, як прогулянки, спостереження за природою або прості дії з харчами чи речами, стають джерелом емоційного залучення: *«Восени вони, зриваючи дрібки різних ягід, нагадували птахів і білок. У липні розкошували серед порічок, черешень і вишень. Під кінець літа пробували поодинокі дозрілі грушки...»* (Прохасько, 2019: 7). Цей опис не лише передає буденність, а й створює естетичне враження, викликає відчуття тепла, гармонії, безпечного спостереження за життям інших людей. Дрібні деталі, за словами Юрія Іздрика, формують унікальний «голос» тексту, де важлива не буква, а інтонація, ритм і тембр *«У ідеалі автор мав би сам розказувати все це кожному «читачеві»... Найважче було відкидати - зупинитися на чомусь одному, про що думав того дня. Але штука, видається, власне і є вибиранням окремих фрагментів з безконечності світу.»* (Прохасько, 2022: 1). Таким чином, деталі повсякденності стають основним інструментом створення документального та водночас емоційно насиченого тексту.

Після детальної фіксації повсякденних дрібниць у текстах Тараса Прохаська слід перейти до ширшого сприйняття світу – спостереження за природою, змінами пір року та погодними явищами. Такі фенологічні деталі стають не лише тлом для буденних подій, а й ключовим елементом структурування тексту та створення «документального ефекту».

Прохасько звертає увагу на найтонші зміни природного середовища, які відображають плин часу й ритм життя. Наприклад, у щоденникових нотатках читаємо: *«Хто побачив зиму, весну, літо й осінь, той не побачить вже нічого радикаль-*

но нового. *Пори року існують для того, щоб ніколи не набриднути...*» (Прохасько, 2022: 1). Тут автор показує, що зміни в природі не лише фіксують календарні цикли, а й стимулюють усвідомлення життєвого плину, змін у сприйнятті світу, еволюцію власних вражень та почуттів. Деталі типу кольору листя, стану ґрунту, сонячного світла або температури передають точні відчуття моменту, що підсилює документальність і реалістичність тексту.

Окрім того, у текстах Прохаська буденне поєднується з глибокими емоційними та філософськими роздумами. Автор часто розмірковує над сутністю життя, спостереженням за старістю та молодістю, власним майбутнім і змінами у світі: *«Щоразу, коли думаю, чи сподіваюся, чи мрію, чи надіюся, чи планую, чи вірю, що колись потім у майбутньому буде не просто все добре, а значно краще, то не забуваю собі нагадати, що будь-яке майбутнє безпосередньо пов'язане хоч із якимось та й старінням...»* (Прохасько, 2019: 5). Ці внутрішні рефлексії формують емоційний каркас тексту, роблять його не лише описом зовнішньої дійсності, а й поглибленим аналізом досвіду автора.

Фенологічні деталі та внутрішні роздуми в Прохаська тісно пов'язані. Зміни в природі стають тригерами для спостережень, емоційних станів та рефлексій, а ці переживання, у свою чергу, надають значення кожній дрібниці зовнішнього світу. Наприклад: *«Пори року вимагають уваги. Не можна перетворювати найтонші зміни пори року на мінливість погоди – стало зимно, стало мокро... Араби мають кілька десятків слів для відтінків піску, ескімоси – сотню слів для різних станів снігу...»* (Прохасько, 2022: 1). Через такі спостереження автор демонструє уважне ставлення до деталей, що на перший погляд можуть здатися непомітними. Водночас ці фенологічні образи посилюють документальну функцію тексту, адже дозволяють читачеві побачити світ очима автора, відчутти атмосферу часу й простору, у якому відбуваються події.

Однією з ключових особливостей щоденникового та есеїстичного письма Прохаська також є фіксація саме того моменту, коли автор відчуває, спостерігає або розмірковує. У його текстах читач майже завжди перебуває «тут і тепер», сприймаючи події, дрібниці та внутрішні роздуми так, ніби вони відбуваються в реальному часі: *«Так, але... Майбутнє буде давно. Щоразу, коли думаю, чи сподіваюся, чи мрію, чи надіюся... будь-яке майбутнє безпосередньо пов'язане хоч із якимось та й старінням.»* (Прохасько, 2019: 3). Цей уривок ілюструє, що автор усвідомлює минуле та водночас фіксує свій внутрішній стан у конкретний момент часу, відчуваючи його повноцінно й не абстрагуючись від миттєвості.

Прохасько часто використовує фрагментарні форми письма – короткі замітки, щоденникові записи, есеї, які містять миттєві спостереження. Така форма дозволяє передати стан автора в конкретний момент, без зайвих пояснень чи тривалого наративного розвитку: *«Старі люди вставали тоді, коли хотіли. Розпалювали в печі дровами, принесеними до хати звечора... Поливали помідори. Підв'язували клематис. Збирали дозрілі сливки.»* (Прохасько, 2019: 6). Перелік дій у коротких реченнях створює ефект безпосередності, коли читач одночасно спостерігає побутові дії та відчуває плин часу разом із персонажами. Кожна дія, кожна дрібниця – це окремий момент, який автор намагається зберегти та передати.

Миттєвість у текстах Прохаська не лише документує події, а й формує інтерактивність читача. Читуючи фрагменти «тут і тепер», читач відчуває причетність до переживань автора: він бачить, нюхає, слухає й уявляє події разом із ним. Така моментальність створює ефект живої присутності і підсилює емоційне занурення: *«Ця країна подібна на бесаги... Щоразу, як шукаєш потрібне, висипаєш усе назад, і тільки тоді знаходиш необхідне.»* (Прохасько, 2013: 5). Опис дії в теперішньому часі дозволяє читачеві переживати процес одночасно з автором. Моментальність у тексті стає своєрідним містком між досвідом автора та емоційною реакцією читача.

Розглянувши окремі складові автодокументального письма Тараса Прохаська: фіксацію побутових дрібниць, спостереження за природою, внутрішні рефлексії та моментальність, можна сказати, що ці елементи не існують ізольовано, а утворюють єдиний синтез художньої та документальної функції, що робить тексти Прохаська унікальними та цінними для літературознавчих досліджень.

Тексти Прохаська поєднують документальну точність спостереження з художнім осмисленням реальності. Автор фіксує конкретні події, побутові деталі та спостереження за природою, проте робить це через художні прийоми: образні порівняння, метафори, ритмічну структуру речень, асоціативні переходи. *«Ця країна подібна на бесаги... Все, що є у ній, – висипане, а не викладене. Велику мішанину переповненого мішка просто висипали на купу. Тому вона виглядає так невпорядковано. Тому вона така мальовнича.»* (Прохасько, 2013: 5). Цей уривок демонструє, як автор одночасно фіксує реальні явища й надає їм художню форму. Автодокументальні тексти Прохаська також дозволяють зафіксувати не лише зовнішні об'єкти та події, а й внутрішній стан автора, його емоції та філософські роздуми. Кожна коротка замітка або фрагмент тексту стає «моментальним знімком» реальності: *«Старі люди вставали тоді, коли хотіли... Весь час говорили, жар-*

тували і старалися одне одного здивувати.» (Прохасько, 2019: 5). Опис простих, повсякденних дій поєднується з відчуттями, спостереженнями та рефлексіями автора, створюючи ефект повної присутності у світі, який описується. Таким чином, автодокументальні тексти стають засобом фіксації часу, місця й емоційного стану автора одночасно.

Крім того, тексти Прохаська важливі не лише як літературний феномен, а й як джерело для розуміння сучасної української культури. Вони зберігають дрібні побутові деталі, сезонні зміни, мовні особливості та мікроісторії, що формують унікальну картину життя. Дослідження таких текстів дозволяє поєднати літературний аналіз із соціокультурними та історичними аспектами. «*Бо так є...*» – коротка, але глибока фраза, що узагальнює принцип автодокументального письма: через дрібниці та щоденні деталі автор передає істину про світ і себе в ньому.

Висновки і перспективи. У своїх автодокументальних текстах Тарас Прохасько поєднує художню виразність із документальною точністю, створюючи унікальний літературний феномен сучасної української літератури. Його тексти фіксують «тут і тепер» через короткі замітки, есе та щоденникові записи, передають побутові деталі, повсякденні ситуації, дрібні речі та внутрішні переживання, створюючи ефект безпосередньої присутності читача. Структура текстів відзначається фрагментарністю, відсутністю лінійного сюжету та асоціативною логікою, використанням коротких речень, повторів і звернень до читача, а заголовки та абзаци організують матеріал і підкреслюють документальність. Опис дрібних побутових сцен і спостереження за природою та змінами пір року поєднуються з внутрішніми рефлексіями автора, створюючи цілісне сприйняття світу та його емоційний відтінок. Фіксація миттєвих станів і моментів через короткі фрагменти формує інтерактивність читання, а синтез художнього та документального дозволяє одночасно відобразити час, місце і емоції, роблячи тексти Прохаська цінним джерелом соціокультурної, побутової та психологічної інформації в сучасній українській літературі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні автодокументального письма як окремого жанру в сучасній українській літературі та його порівнянні з європейськими традиціями авторських щоденників та есе. Дослідження функції дрібних деталей та побутових описів у формуванні художньої структури тексту та їхнього впливу на емоційне сприйняття читача дозволить поглибити розуміння особливостей жанру. Вивчення взаємозв'язку фенології та внутрішніх рефлексій у текстах різних авторів допоможе глибше зрозуміти спосіб представ-

лення часу та природи в сучасній літературі. Автодокументальні тексти можуть стати цінним джерелом для культурологічних та соціологічних досліджень сучасного українського суспільства, виявляючи мовні, побутові та культурні особливості.

Список використаних джерел

- Вегаш, М. (2023). Українська літературно-художня ономатиска. Збірник статей. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 510 с.
- Щенко, Т. А. (2021). Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія / науковий редактор проф. Степаненко М. І. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 470 с.
- Іванова, Н. І. (2007). Специфіка есею як жанру художньо-небелетристичної літератури. *Слово і час*, 9, 15–25.
- Кузьма, О.Ю. (2023). Актуальні проблеми сучасної української літератури: Методичні рекомендації до курсу (для студентів-магістрів спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література). Ужгород, 60 с.
- Прохасько, Т. Б. (б.д.). Одной і той самої. <https://epub.com.ua/product/odnoi-i-toi-samoi/>
- Прохасько, Т.Б. (2019). Так, але... [Текст] / Тарас Прохасько. Чернівці: Меридіан Черновіц, 152 с.
- Прохасько, Т.Б. (б.д.). «БотакБ». <https://readukrainianbooks.com/2432-botakye-taras-bogdanovich-prohasko.html#part1>
- Рибіцька, Е. (2013). Від поетики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях. *Ейдос*, 7, 337–353.
- Шевченко, Т. М. (2012). Сучасна українська есеїстика: засоби впливу на читача. *Діалог*, 14, 260–265.
- Шевченко, Т.М. (2019). Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 584 с.

References

- Ivanova, N. I. (2007). Spetsyfika eseiu yak zhanru khudozhno-nebeletrystychnoi literatury. Slovo i chas, 9, 15–25.
- Kuzma, O.Yu. (2023). Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoi literatury: Metodychni rekomendatsii do kursu (dlia studentiv-mahistriv spetsialnosti 014.01 Serednia osvita. Ukrainska mova i literatura). Uzhhorod, 60 s.
- Prokhasko, T. B. (b.d.). Odnoi i toi samoi. <https://epub.com.ua/product/odnoi-i-toi-samoi/>
- Prokhasko, T.B. (2019). Tak, ale... [Tekst] / Taras Prokhasko. Chernivtsi: Merydian Chernovits, 152 s.
- Prokhasko, T.B. (b.d.). «BotakB». <https://readukrainianbooks.com/2432-botakye-taras-bogdanovich-prohasko.html#part1>
- Rybicka, E. (2013). Vid poetyky prostoru do polityky mistsia. Topohrafichnyi povорот u literaturnykh doslidzhenniakh. Eidos, 7, 337–353.
- Shevchenko, T. M. (2012). Suchasna ukrainska eseistyka: zasoby vplyvu na chytacha. Dialoh, 14, 260–265.
- Shevchenko, T.M. (2019). Eseistyka ukrainskykh pysmennykyk yak fenomen literatury kintsia KhKh – pochatku KhKhI st.: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 584 s. 10. Prokhasko, T. (2019). Tak, ale... Chernivtsi: Meridian Czernowitz.
- Vehash, M. (2023). Ukrainska literaturno-khudozhnia onomatyska. Zbirnyk stattei. Uzhhorod: TOV «RIK-U», 510 s.

Yeshchenko, T. A. (2021). Fenomen khudozhnoho tekstu: komunikatyvnyi, semantychnyi i prahmatychnyi aspekty: monohrafiia / naukoyi redaktor prof. Stepanenko M. I. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi medychnyi universytet imeni Danyla Halytskoho, 470 s.

AUTODOCUMENTARY FORMS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE (BASED ON THE MATERIALS OF THE COLLECTIONS OF ESSAYS BY TARAS PROKHASKOS “ONE AND THE SAME”, “BECAUSE IT IS SO”, “YES, BUT...”

Iryna Holosko, fourth-year student, specialty 035 “Philology” of the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

The article examines the features of auto-documentary writing in Taras Prokhask’s essay collections “One and the Same”, “Because It Is So”, “Yes, But...”. The structure of the texts, linguistic and compositional techniques, the use of phenology and small details of everyday life as ways of recording the author’s momentary experiences are studied. The role of open intonation and fragmentation in the construction of the text, which contributes to the formation of the “here and now” effect and interactive perception by the reader, is separately analyzed. The results of the analysis demonstrate that Prokhask’s auto-documentary texts perform not only an artistic, but also a documentary function, recreating everyday life and the author’s inner world.

Keywords: auto-documentary writing; essay; diary entry; Taras Prokhasko; modern Ukrainian literature; reflection; phenology; everyday life; textual fixation; “here and now”.